

Eduard Vilde ja tema salapärane viimane näidend

TEKST SVEN KARJA

Kooliklassik Eduard Vilde viimane näidend, teada-tuntud „Tabamata imest“ (1912) ja „Pisuhännast“ (1913) mõned aastad hiljem valminud „Side“ (1917) on meie kirjandus- ja teatriloos omamoodi kurioosum. Vähesed on sellest kuulnud ja veel vähesemad seda oma silmaga laval näinud. Vilde „Kogutud teostes“ on see siiski täiesti olemas. Teada on, et Vilde ise pidas seda oma kolmest näidendist kõige õnnestunumaks, sama arvasid mitmedki kriitikud, sest erinevalt kahest eelmisest näidendist, mille arvustajad esiotsa üpris pika hambaga vastu võtsid, tunnustasid asjatundjad igati „Sideme“ meisterlikku intriigi ja eredaid karaktereid. Aga ometi kujunes nii, et kuigi selle näidendi lavaseadetes said omal ajal hiilata mitmed kuulsad eesti näitlejad – Paul Pinna, Netty Pinna, Karl Jungholz, Ants Lauter, Ilmar Tammur –, vajus teos ajapikku unustuse hõlma. Viimati oli see laval 1988. aastal Ugalas ja kokku on seda seni lavale toodud kaheksal korral – Vanemuises muide veel mitte kordagi. Mis näitemäng see selline üldse on?

„Sideme“ saamisloo kohta on Vilde meenutanud, et tema esimene mõte oli kirjutada hoopis naljatükk esialgse pealkirjaga „Pärija“, milles omavahel kemplevad isa ja poeg püüavad teineteist surnuks konkureerida, kuid viimaks taipavad oma tegevuse mõttetust ja siis õnnelikult lepivad. Sobiva ainese pakkus Vildele juhtum Tallinna ärielust, kus isa ja poeg teineteise äri üle trumbata püüdes mõlemad pankrotiga lõpetasid. Täiendava nüansina plaanis Vilde pilada mitmete eesti kirjastajate tõlplust ja kasuahnust, millega ta oma loomingu avaldamise asjus oli pidanud rohkesti kokku puutuma.

Ent kirjaniku abikaasa Linda veenis autorit nägema ka põlvkondade probleemi tõsisemat tahku ning valmis sai hoopis tõsine draama, milles omaaegse ärietiika küsimuste taustal satuvad vastamisi kaks erinevat elunägemust: vana Hans Ilvese pragmaatiline ja küüniline hundimoraal ning tema poja Voldemar Ilvese ausa äri põhimõtteid austav elukreedo. Kahe peategelase ümber punus Vilde veel mitu pingelist, mitmeid värvikaid kõrvaltegelasi kaasavat suhteliini. Esialgsest ideest jäi aga alles üldine miljöö, 20. sajandi algupoole Eesti kirjastuste ja raamatumüügi argipäev, kus polnud võõrad ka üpris alatud võtted ja petuskeemid. „Sideme“ laiem taust on aga igati võrreldav Vilde „Tabamata ime“ ja „Pisuhänna“ ühiskondliku fooni ja probleemide püstitusega:

Sobiva ainese pakkus Vildele juhtum Tallinna ärielust, kus isa ja poeg teineteise äri üle trumbata püüdes mõlemad pankrotiga lõpetasid.

Euroopa kultuuriliste suundumustega vaikselt sünkroniseeruv Eesti haritlaskond, „puhas kunst“ ja „narrikuljuste“ ihalejad, upitatud anne ja tõeline, eetilisel puhast kunstnikuloomus, seltskondlik arvamus ja sõltumatu, võõrastest eeskujudest rippumatu maailmavaade. Omal moel Euroopa traditsioonide omaksvõttu illustreerib ka Vilde viimane näidend ise, sest „Sideme“ ülesehitus ja karakterikujutus lasevad selgelt aimata tolle ajastu Euroopa realistliku draama (eeskätt Henrik Ibseni ja August Strindbergi) mõjusid. Märgata tasub sedagi, et Vilde näidendite tulekuga vahetus eesti näitekirjanduses maakeskond, mida mäletame näiteks August Kitzbergi varem valminud teostest, nüüd esmakordselt linliku elulaadi peegelduse vastu – viimase üle on Vilde oma „Pisuhännas“ isegi mõne pilkenoole lendu lasknud.

Nüüd on Vilde viimase näidendi ette võtnud Vanemuise draamajuht Tiit Palu, kes alles läinud kevadel tõi välja omakirjutatud „järeloo“ Vilde surematule „Pisuhännale“ (pealkirja all „Pisuhänd 2“). Nagu uuemal ajal klassikatekstide puhul tavaks, ei tooda neid lavale täpselt nii, nagu nad omal ajal kirja pandud, vaid veidi kohandatud-kohendatud kujul. Nii saab ka Vilde „Side“ seekord kõlama veidi teistsugusena kui varasemad lavastused, sest lavastajal on plaanis lisada ka motiive mõnest teisest Vilde teosest.

Seega on õige pea Vanemuise repertuaaris korruga koguni kaks Vildet – muuhulgas ka tänuavaldusena Vilde panusele Vanemuise teatri ajaloos. On ju aegade jooksul Vanemuises mängitud rohkesti Vilde näidendeid ja dramatiseeringuid, tema teosed on olnud aluseks mitmetele ooperilibretodele. Aga kultuuriloolise faktina lisagem, et nooruses on kirjanik Vilde Vanemuise lavalaudadel proovinud ka näitlejaametit.